

Janina Skotnicka

Dział Sztuki Ludowej

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 19, 348-353

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DZIAŁ SZTUKI LUDOWEJ

1993–1995

Zbiory działu powiększyły się o 56 pozycji inwentarzowych, w tym 6 zakupionych obrazów, 45 darów: 14 – malarstwo (11 obrazów z przeniesienia z księgi materiałowej), 19 – rzeźba, 6 ceramika, 4 stroje, 3 tkanina, oraz 7 obiektów z pozysku własnego. W strukturze nabytków zdecydowana większość obiektów to rzeźba i malarstwo gromadzone zgodnie z profilem Działu Sztuki Ludowej.

Dotychczasowa bogata kolekcja obrazów Marianny Wiśnios (1909–1996) ze wsi Rataje k. Wąchocka wzbogaciła się o 16 kolejnych pozycji. Wśród nich niezwykle cenne są malowidła wykonane w latach 1950–1960. Obrazy te zostały przekazane przez autorkę do zbiorów muzealnych w formie darów w 1973 r. i odnotowane – z uwagi na wysoki stopień ich zniszczenia – w księdze materiałowej. Po konserwacji, przeniesione w 1995 r. do inwentarza muzealiów, stanowią pełnowartościowe dobra kultury. Namalowane na szarym papierze pakunkowym, papierze rysunkowym i odwrotnej stronie czerwonej tapety techniką mieszaną (kredki, barwniki do tkanin, akwarele, ołówki), są jednymi z pierwszych i zarazem najciekawszymi pracami ilustrującymi wczesny okres twórczości malarki. Przedstawiają sceny Męki Pańskiej i Zmartwychwstania: *Chrystus pierwszy raz upada pod krzyżem* (41,8 x 29,1; MNKi/E/5390), *Upadek pod krzyżem* (41,5 x 30; MNKi/E/5391), *Chrystus na krzyżu* (36 x 24,5; MNKi/E/5392), *Chrystus na krzyżu z symbolami męki* (42 x 29,8; MNKi/E/5393), *Chrystus w cierniowej koronie* (93 x 47; MNKi/E/5398), *Ukrzyżowanie* (111 x 49; MNKi/E/5399), *Chrystus w grobie* (30,5 x 80; MNKi/E/5397), *Zmartwychwstanie Chrystusa* (41,5 x 29,5; MNKi/E/5394), oraz sceny z aniołami: *Anioł podający kielich Jezusowi* (42 x 30; MNKi/E/5389), *Anioł* (fragment, 36,5 x 24,5; MNKi/E/5395), *Aniołowie przy Hostii* (48 x 62; MNKi/E/5396). Ekspresja i nastrój tych malowideł świadczą o sile głęboko przeżywanych treści religijnych, uproszczony zaś rysunek przedstawień i niezwykle walory malarskie – piękna zgaszona kolorystyka, potwierdzają w pełni już ukształtowaną osobowość twórczą Marianny Wiśnios.

Ryc. 21. Marianna Wiśnios, *Chrystus w grobie*, 1950–1960, nr. inw. MNKi/E/5397

Schyłkowy okres aktywności tej samorodnej artystki dokumentują prace zakupione do zbiorów w latach 1994 i 1995. Trzy z nich: *Święta Rodzina* (70 x 49; MNKi/E/5386), *Ucieczka do Egiptu* (70 x 50; MNKi/E/5387) i *Matka Boska* (70 x 51; MNKi/

E/5388), prezentowane na konkursie współczesnej ludowej sztuki religijnej w galerii Stowarzyszenia Civitas Christiana w Kielcach, wyróżnione zostały w 1981 roku III nagrodą regulaminową. Dwa kolejne obrazy: *Zwiastowanie* (65,5 x 50; MNKi/E/5384 oraz *Święty Roch* (88 x 47,5; MNKi/E/5385), uzyskały nagrodę specjalną ufundowaną przez Prezydenta m. Kielc w 1993 r. Ostatni, zakupiony na krótko przed śmiercią malarki, *Święta Urszula* (49,5 x 69,5; MNKi/E/5402), jest swoistą interpretacją tekstu wiersza związanego z legendą o świętej Urszuli-męczenniczce. Wszystkie sceny nawiązujące do znanych przypowieści i legend o życiu świętych wzbogaciła autorka własnymi wątkami o baśniowej poetyce, posługując się specyficzną dla swej twórczości formą uproszczeń.

T a d e u s z Ż a k (ur. 1925), artysta ludowy mieszkający obecnie w Kielcach, ofiarował do zbiorów muzealnych dwa obrazy olejne na płótnie: *Święty Stanisław Kostka*, ok. 1985 (29,5 x 27,5; MNKi/E/5366) oraz *Gruchawka – mój ślub*, 1993 (78 x 69; MNKi/E/5378). Pierwszy z nich, niewielkiego formatu – namalowany w konwencji naiwnej – jest barwną opowieścią o świętym przygarniającym ramionami gromadkę dzieci. Scenę tę, utrzymaną w ciepłej, pastelowej kolorystyce, umieścił autor na tle zabudowań kościelnych wtopionych w zielone korony drzew na tle błękitu nieba. Drugi obraz to kompozycja w układzie strefowym, którą zamyka namalowana wzdłuż krawędzi płótna ramka. Jest to zielona, ulistniona gałązka i ułożone rytmicznie czerwone kwiatuszki, co podkreśla bajkowość scenerii, w której przedstawił artysta własny ślub na tle ukwieconego wiejskiego pejzażu (zob. „Ikar” 1994 nr 9, s. 11 – B. Erber *Artysta obdarowany i obdarowujący...*).

Ryc. 22. Tadeusz Żak,
Święty Stanisław Kostka,
ok. 1985 nr inw.
MNKi/E/5366

Specyficzny sposób widzenia rzeczywistości prezentuje Mi e c z y s ł a w P a s i ń s k i z Kielc (ur. 1913) na obrazie przekazanym do zbiorów sztuki ludowej, zatytułowanym: *Stare Kielce – Panorama*, namalowanym olejno na płycie pilśniowej w 1949 r., przemalowanym w 1992. Praca ta jest typowym przykładem twórczości amatorskiej, chociaż uproszczony warsztat i szczerść przekazu plasują tego artystę w nurcie twórczości ludowonaiwnej.

Zbiory rzeźby ludowej wzbogaciły prace kilkunastu autorów. Są wśród nich znani wiejscy artyści, są też amatorzy, dla których sztuka ludowa jest inspiracją, a tematyka religijna ulubioną formą wypowiedzi. W grupie pozyskanych rzeźb niezwykle oryginalne są prace S t a n i s ł a w a M a r c i s z a (ur. 1924) ze wsi Jaworzniak. Zagnańska, należące do kręgu sztuki naiwnej: *Kot* (wys. 38; MNKi/E/5352), *Zając* (wys. 44,5; MNKi/E/5353), *Wiewiórka* (wys. 40; MNKi/E/5354), *Małpa* (wys. 48,5; MNKi/E/5355), wykonane w 1986 r. w drewnie, pomalowane farbami „nitro”. Stanisław Marcisz, znany powszechnie jako twórca ptaków o barwnym, fantastycznym upierzeniu, od 1982 r. rzeźbi także wyobrażenia innych zwierząt. Są one jednak mocno uproszczone i nie odwzorowują natury. Decydującą rolę w kształtowaniu bryły ptaków i innych zwierząt, a także stosowaniu pomysłowych i zaskakujących rozwiązań kolorystycznych (o często jarmarcznej estetyce) odgrywa wyobraźnia samego artysty.

H e n r y k C i c h o c k i (ur. 1952) z Ostrowca Świętokrzyskiego rzeźbi głównie w drewnie. Zaproszony na plener rzeźby ludowej w kamieniu, zorganizowany w 1979 r. przez Muzeum Regionalne w Pińczowie, wykonał ciekawe prace w kamieniu pińczowskim: *Diabeł* (wys. 45,5; MNKi/E/5367), *Papież* (wys. 33; MNKi/E/5368), *Żyd* (wys. 43; MNKi/E/5369), *Matka Boska* (wys. 43; MNKi/E/5370). Zmiana surowca i pozbawienie rzeźb polichromii to interesująca próba i nowe doświadczenie dla rzeźbiarza. Kamienne rzeźby Cichockiego charakteryzują się silnymi uproszczeniami, zarówno w kształtowaniu ogólnej sylwety, jak i opracowaniu detalu. Najbardziej interesująca jest postać Madonny, pozbawiona jakichkolwiek atrybutów, z twarzą o ledwo zaznaczonych rysach i schematycznie wyodrębnionych ramionach (praca wyróżniona III nagrodą w konkursie).

Ciekawym nabytkiem jest relief w desce lipowej *Święty Michał Archanioł* (30,5 x 20,5, mal.; MNKi/E/5356) wykonany ok. 1983 r. przez T a d e u s z a J a n u c h t ę (1931–1988) z Klonowa, gm. Suchedniów. Wyobrażenie świętego jest uproszczonym przetworzeniem popularnego obrazka dewocyjnego przedstawiającego uskrzydloną postać w pancerzu, z mieczem i wagą, ze smokiem pod stopami. Praca ta jest cenna także ze względu na to, że dotychczas ten wiejski artysta nie był odnotowany w zbiorach sztuki ludowej. Tadeusz Januchta zaczął rzeźbić pod koniec lat 70. płaskorzeźby i przedstawienia figuralne w drewnie. Po jego śmierci większość prac uległa rozproszeniu. Oprócz rzeźb będących w posiadaniu rodziny prace artysty znajdują się w wiejskich kaplicach: w Klonowie – 14 płaskorzeźb przedstawiających stacje Męki Pańskiej i ołtarz rzeźbiony razem z ojcem (stolarzem), w Brzezinkach (gm. Masłów) – figura św. Jana Chrzciciela, a w bocznej nawie drewnianego kościoła – krzyż z wizerunkiem Chrystusa Ukrzyżowanego.

Równie cennym pozyskiem jest okazała rzeźba: *Święty Florian* (wys. 56, drewno mal.; MNKi/E/5401), wykonana w 1982 r. i przekazana w darze przez jej twórcę E d w a r d a J a n o w s k i e g o (ur. 1955) z Lesicy, gm. Piekoszów. Jest to praca z kręgu współczesnej rzeźby ludowej: przedstawienie statyczne, wyobrażające przysadzistą postać świętego, o proporcjach nawiązujących do tradycyjnej rzeźby ludowej. Bryła rzeźby jest zwarta, a modelunek wydobyty miękko reliefem wypukłym

Ryc. 23. Edward Janowski *Święty Florian*, 1982, nr inw. MNKi/E/5401

z dążeniem do dekoracyjnego przedstawienia teamatu. Ikonograficznie praca ta nawiązuje do dawnych ludowych przedstawień św. Floriana.

Twórczość Tadeusza Żaka jako rzeźbiarza jest bogato udokumentowana w zbiorach. Kolejny dar autora to prace wykonane ok. 1965 r., a więc w najwcześniejszym okresie twórczości tego artysty. Są to: *Ksiądz*, *Baba* i *Chłop* – pierwsze nieudolne jeszcze próby rzeźbiarskie T. Żaka. Choć pozbawione walorów plastycznych i nieporadne technicznie, są niezwykle cenne ze względów dokumentacyjnych. W inwentarzu wpisane pod numerami: MNKi/E/5363–5365.

Zbiory rzeźby z cyklu „model rzeczywistości” wzbogaciły dwie kompozycje z pogranicza sztuki amatorskiej i naiwnej: *Grzybobranie* Konstantego Nowka ze wsi Świerczów oraz *Wieś współczesna* Mariana Brzezińskiego z Ostojowa. Pozostałe rzeźby to prace amatorskie o tematyce religijnej – *Chrystus Frasobliwy*, *Niewiasty pod krzyżem* i *Męka Pańska* darowane do zbiorów przez ich autorów: Władysława Trzpiotą, Mariana Poradę, Tadeusza Śniocha i Jana Domińczyka.

Ceramika figuralna, nadal prężna dziedzina ludowej plastyki, zyskała dwóch nowych przedstawicieli: Piotra Solarza (ur. 1952) i Władysława Berusa (ur. 1935) z Mroczkowa – terenu gminy, gdzie nadal żywe są tradycje garncarskie. Pierwszy z nich związał się z rzemiosłem poprzez ożenek w rodzinie Henryka Rokity, znanego w okolicy garncarza i ceramika. Rzeźbić zaczął pod koniec lat 80. w czasie wolnym od pracy zawodowej. Jedyną w zbiorach pracę Solarza, pozyskaną w 1994 r.: *Pan Jezus upada pod krzyżem* (MNKi/E/5379), wyróżniona została na konkursie współczesnej ludowej sztuki religijnej w 1993 r. za walory ekspozycyjne: zwartą, rzeźbiarsko potraktowaną bryłę oraz ekspresję przedstawienia.

Dar Władysława Berusa – figurka baranka wielkanocnego i trzy kompozycje ceramiczne prezentowane w 1993 r. na wystawie *Błogosławiona Kinga – księżna i zakonnica* w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu: *Kinga z owieczkami i kapliczką* (MNKi/E/5380), *Bł. Kinga uczy chłopów uprawy ziemi* (MNKi/E/5381) oraz *Kinga modli się na łonie natury* (MNKi/E/5382) – zapoczątkowały dokumentację twórczości tego utalentowanego rzeźbiarza. Berus przez całe swoje życie pracował przy odwiertach gliny i jej wypalaniu w cegielni Sołtyków. Zdarzało się, że prócz cegły wypalał także prace ceramików z pobliskich miejscowości: Odrowąza i Rędocina. Znając doskonale tworzywo, od 1986 r. sam zaczął rzeźbić, ujawniając w tej dziedzinie niezwykle talent. Wrodzone uzdolnienia plastyczne, poparte pracowitością, zaowocowały już po kilku latach wypracowaniem własnego oryginalnego stylu.

Ryc. 24. Władysław Berus *Kinga z owieczkami i kapliczką*, 1993, nr inw. MNKi/E/5380

Następny przekaz – dwie ceramiczne szopki bożonarodzeniowe (miniatury) – to ulubiona forma wypowiedzi Stefana Sowińskiego z Chałupek koło Kielc, ośrodka garncarskiego wygasłego w 1993 r. wraz ze śmiercią artysty. W wyniku porządkowania merytorycznego zbiorów sztuki ludowej pozyskano ceramiczną figurkę ptaszka o plastycznym upierzeniu, którą wykonał w 1954 r. znany mistrz ptaków – Franciszek Godzisz z Iłży, oraz wyroby garncarskie (dzbany, wazon) Eugeniusza Cabana ze Szczekocin, Henryka Rokity z Rędocina i Czesława Jeża z Wólki Bodzechowskiej, które dotychczas – z uwagi na walory plastyczne – służyły do dekoracji wystaw. Obiekty te, wpisane do inwentarza zbiorów, wzbogacają dotychczasowe kolekcje tych wybitnych artystów.

Zbiory kowalstwa artystycznego zyskały jeden obiekt – pierścień do okuwania śnic: w części centralnej rozkuty w postaci kolistej, lekko wypukłej tarczki, ozdobiony na całej powierzchni ornamentem stempelkowym. Forma pierścienia i ro-

dzaj zdobnictwa (mimo mało czytelnego rysunku dekoracji i nie ustalonego autorstwa) pozwala na powiązanie tego wyrobu ze zdobnictwem wozów na obszarze południowej Kielecczyny i kwalifikuje ten obiekt do przeniesienia z księgi materiałowej do inwentarza muzealiów.

Dwa ostatnie przekazy dotyczą zbiorów stroju i tkaniny: kożuch ze skóry czarnego barana ozdobiony aplikacjami z kolorowych skórek i haftem, zakupiony w latach 60. na targu, oraz trzy chusteczki do nosa „weselne”, wykonane ok. 1946 r. przez Józefę Jaśkiewicz z Małyszyna Górnego, gm. Mirzec. Chusteczki uszyte są z białego batystu i ozdobione wzdłuż krawędzi ręcznie wykonaną, wielobarwną koronką z kordonku, tzw. „siotką”. Jest to kolejny już dar J. Jaśkiewicz dla Muzeum Narodowego w Kielcach.

Janina Skotnicka

DZIAŁ PRZYRODY

1995–1996*

W 1995 i 1996 pani Katarzyna Czarnocka-Pawłowska przekazała do zbiorów przyrodniczych naszego muzeum materiały dotyczące życia i działalności jej ojca Jana Czarnockiego. Obejmowały one ofiarowaną w 1995 roku dokumentację stanowiącą od 1990 r. depozyt – ok. 600 pozycji, oraz dodatkowo 300 archiwaliów. Przede wszystkim dzięki tym materiałom zrealizowano jubileuszową wystawę monograficzną w setną rocznicę urodzin Jana Czarnockiego; bogactwo dokumentów pozwoliło na pewien rozmach: wystawa zajęła cztery sale – maksymalną wówczas przestrzeń przewidzianą dla ekspozycji czasowych¹.

Jan Czarnocki (1889–1951) od początku istnienia muzeum kieleckiego (od swoich lat gimnazjalnych) związany był z tą placówką, przekazał jej wiele okazów archeologicznych² i geologicznych (dziś bardzo cennych i rzadkich)³. Ofiarowane przez jego córkę dokumenty pochodzące z lat 1912–1951 dotyczą przede wszystkim działalności wielkiego geologa – badań prowadzonych przez niego na Kielecczyźnie. Bardzo zróżnicowany pod względem tematycznym materiał obejmuje rękopisy, fotografie, profile geologiczne (większość wykonana osobiście przez Czarnockiego), notatki z badań terenowych, dokumentację (korespondencję) działalności Instytutu Badań Regionalnych w Kielcach, organizacji XX Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geologicznego w 1947 r. i Państwowego Instytutu Geologicznego. W darowanym zespole znajdują się materiały prywatne (korespondencja, dokumenty, meble, odznaczenia i in.). Całość daru zostanie omówiona w dziesięciu grupach tematycznych.

* Przekazywanie daru trwało dwa lata (1995–1996), jednak ze względu na to, że stanowi on całość, zostanie omówiony przy nabytkach 1995 roku.

¹ W setną rocznicę urodzin Jana Czarnockiego. Omówienie wystawy w *Kronice muzealnej* 1989. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” (dalej RMNKi) Kielce 1995 t. 18, s. 332–333

² J. Czarnocki, J. Samsonowicz *Powiat kielecki pod względem archeologicznym*. W: *Dla siebie i dla szkoły*. Pamiętnik wydany staraniem pierwszych abiturientów Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach. Warszawa 1909, s. 465–513

³ E. Fijałkowska *Charakterystyka kolekcji geologicznej zebranej przez Jana Czarnockiego dla muzeum w Kielcach*. RMNKi Kraków 1980 t. 11, s. 197–210